

Leyla Seyidzadə

ADU

leyla.suleymanova.78@bk.ru

SLƏNQLƏRİN TƏDQIQINƏ DAİR

Açar sözlər: *slənq, dil, koqnitiv, semantik, məna.*

Key words: *slang, language, cognitive, semantic, meaning.*

Ключевые слова: *сленг, язык, когнитивный, семантический, значение.*

Sözün semantik quruluşu dedikdə onun leksik, leksik-qrammatik, metaforik, metonimik və kontekstual mənasının məcmusu başa düşülür, çünki hər bir söz nəyisə adlandırmaqla yanaşı, onu istifadə edənə hansı kontekstdə işlətməsindən asılı olaraq həmin söz və ifadə fərqli semantikada işlədilə bilər, çünki müəyyən mənada kommunikasiyada iştirak edən tərəflərin məqsəd və niyyətindən asılı olaraq həmin insanlar sözləri fərqli semantikada və yaxud semantik çalarlıqda işlədirlər.

Formal məntiq nəticəsində hər hansı bir söz birfunksiyalı söyləmədə şərh olunur və burada həmin söz “xalis dil” funksiyasını yerinə yetirir. Lakin unutmaq lazım deyil ki, belə “real” təyinetmədən başqa həmin bəzən obyektiv reallıqların təzahürünə aid olmaya da bilər.

Dilin cəmiyyətə mənsub olması aksiomadır. Hər bir cəmiyyətdə baş verən dəyişiklik təbii ki, dildə gedən proseslərə də təsirsiz ötüşmür. Dildə də yeni cərəyanlar, istiqamətlər meydana gəlir və bu zaman tamamilə məntiqi olaraq həmin cərəyan və istiqamətlərin nümayəndələri ümumilikdə biliyin təşkili problemləri və onların verilməsi vasitələri təbii dilin təhlilinin daha geniş çərçivədə bir-biri ilə çox sıx surətdə bağlı olması qənaətinə gəldilər.

Ə.Abdullayevin vurğuladığı kimi XX əsrin 80-ci illərində biliyin konseptual təşkilinin öyrənilməsinə həsr olunmuş bir neçə konstruktiv ideyalar formalaşdı. Buraya R.Senk və onun tərəfdarlarının dilin təhlilinin inteqral xarakteri haqqında irəli sürdüyü fərziyyələr aiddir. Onların fikrincə dil məlumatlarının verilməsi – bütöv bir prosesdir və paralel olaraq dilin bütün səviyyələrində – sintaktik, semantik və pragmatik baş verir. Semantik şərhin verilməsi heç də mütləq sintaktik analizdən sonra tələb olunmur. O, sintaktik struktur haqqında artıq məlum olan informasiyalar əsasında da tez başlanıla bilər, sintaktik təhlil zamanı isə həm semantik, həm də pragmatik informasiyalardan istifadə oluna bilər [1, 11].

Dildə müəyyən söz və ifadələri ilə fərqlənən müxtəli sözlər işlədilir. Xüsusi söz və ifadələri ilə fərqlənən, yalnız müəyyən ictimai və peşə qruplarına mənsub olan insanların öz aralarında danışdığı və digərlərinin başa düşmədiyi, yaxud az başa düşdüyü söz formalarından bir də slenqlər hesab olunur. Qeyri-rəsmi söz və ifadələr olduqca tez-tez danışq dilində xüsusilə ayrı-ayrı qruplar, məsələn uşaqlar, kriminal aləmdə olanlar və əsgərlər tərəfindən işlədilir və s. ordu/yeniyetmə slenqləri.

Slenqlər xüsusilə sosial qrupların ideyaları ilə sıx surətdə bağlıdır. XIX əsrdə faytonçu ilə müştərinin arasında baş vermiş mükamiləyə diqqət yetirək və dil faktına müraciət edək:

My son, who had just borrowed what he called "half a skid" of (sic) me promptly took up the cudgels, or, in other words, the coarse language of the streets, and metaphorically smote that cabman hip and thigh. "Were we such a brace of fools" he asked with indignant fervour, "as to pay showful prices for riding in a blessed growler? Did the driver think to 'flummox' us by his lip, because he through we weren't fly to him? He, the driver, must get up earlier and go to bed without getting buffy, which he had not done for a week of Sundays, before he found that little game would draw in the dibs. No mor tight than we were, wasn't he? (with great depth of meaning this) – then what made him so precious fishy about the gills, if he hadn't been out on the batter the night before?

Bu mətn parçasında altından xətt çəkdiyimiz slenqlər həmin dövrdə işlənmişdir.

İ.V.Arnoldun araşdırmalarına əsasən ingilis dilində müxtəlif slenqlər mövcuddur: məktəb slenqi, xidməti slenq, idman slenqi, qəzet slenqi və s. [2, 140].

İxtisarlar, yəni qısaltmalar zamanı danışq dilində müxtəlif növlü sözlər yaranır və bu sözlərin prototipi sıradan çıxdıqda həmin qısaldılmış sözlər müəyyən dərəcədə üslubi cəhətdən neytral sözlər olur və bəzən onlar slenq kimi funksiya yerinə yetirir. Belə sözlərə aid aşağıdakıları aid etmək olar. Məsələn, *brig, cab, cello, bobby, cabbie, mac, maxi, mini, movies* və s.

Slenq hazırda geniş işlədilən və başa düşülən dildir və yeni mənadan ibarət olmaqla bərabər ümumilikdə standart dildən və nəzakətli istifadədən kənardadır. Mənşəyinə gəldikdə isə slenqləri dilə yeni ifadə gətirməyə cəhd kimi də qiymətləndirmək olar. Slenq müəyyən müddətdən sonra ya istifadədən çıxıb bilər və yaxud standart dilə də qəbul oluna bilər.

XVIII və XIX əsrdə həmin qrupa daxil olan sözlərin həm semantikasından, həm də işlənmə dairəsindən asılı olaraq slenqlər hazırda kent və jarqonlardan fərqlənir.

O.Yespersen yazır: "...slenq elə bir nitq formasıdır ki, cəmiyyətin bizə sırdığı adi dildən mənşəyinə görə insan şəxsiyyətinin normadan kənara çıxmaq arzusuna borcludur. Slenqin yaranmasında əsas impuls hansısa "əqli-hissi idrakın üstünlüyüdür". Slenq – insanlığın bəşər övladının "əylənmə arzusudur" (love of play) [6, 81].

İngilis leksikoqrafiyasında təxminən XIX əsrin əvvəllərində yeni bir termin meydana gəlir və lüğət tərtibi ilə məşğul olanlar geniş istifadə etmələrinə baxmayaraq, həmin termin bu və ya digər səbəbdən tanınmamışdır (yəni ingilis ədəbi dilinin lüğət tərkibinə daxil edilməmişdir). Bu slenq terminidir. Bu termin etimologiyası tam dəqiqləşdirilməmiş və hələ də mübahisə doğurur [7, 90].

Slenqlərdən bəhs edən tədqiqatçılardan biri də V.A.Xomyakovdur. V.A.Xomyakov slenqləri iki anlamda ifadə edir. O vurğulayır ki, "slenqlərin iki növü vardır: ümumi və xüsusi. O, silenqlərlə bağlı belə yazır: Slenqlər adi danışq dilinin əsas komponenti olan dil vahidləridir. Bunlar bir tərəfdən özlərində sosial variantları, yəni kent və kentə yaxın olan nitq formaları (qafiyəli slenqlər və başqaları), professional – peşə və korporativ jarqonlar, digər tərəfdən isə geniş yayılmış ümumi sosial anlayışlı mikrosistemlər, özünün genetik tərkibinə son dərəcə müxtəlif tərkiblilik və birinci səviyyə normasına yaxınlaşma dərəcəsini birləşdirir [8, 23].

A.İ.Smirnitski vurğulayır ki, bir tərəfdən slenq anlayışı sıx surətdə sözün emosional-ekspressiv xüsusiyyəti ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən öz mənşəyinə görə əksər hallarda slenqlər məhdud professional, sosial və başqa hər hansı bir qrupun leksikasını özündə ehtiva edir. Genetik cəhətdən danışqdan və yaxud müəyyən sosial əhadə də təklifsiz nitq (danışq) üslubudur.

Slenqlər fərqli sahələrdə və fərqli insan qrupları tərəfindən formalaşır, istifadə olunur. Hər hansı sözün yeni məna kəsb etməsi üçün həm motivləşmə, həm də metaforlaşma vacibdir, əks halda heç bir sözü yeni mənada işlətmək mümkün olmaz [4, 56].

Slenqlərdə təbii olaraq emosiya, yumor, fərdilik mövcuddur, eyni zamanda müəyyən sosial qrupların, hətta ümumişlək sözlərin də arasında slenqlərə rast gəlmək olar. Nümunəyə baxaq:

Fat-well supplied: having an overabundance of something - Azərbaycan dilində, kök yağlı, yaxşı təmin olunmuş mənalarla yanaşı, küt, anlamaz anlamlarını da ifadə edir. İstər izahlı lüğətdə, istərsə də tərcümə lüğətində həmin sözün mənaları içərisində bolluq-zənginlik olmaqla bərabər onun əksini bildirən anlamda vardır. Biz bunları kontekst daxilində asanlıqla görə bilirik.

When it comes to printer paper, this place is fat. "Söhbət çap kağızından olduqda bura onunla zəngindir".

We're fat with paper, but there's not ribbon in sight. "Bizim kağızımız boldur, lakin lent (bafta) görünmür".

Fat-cat – I'm not fat-cat. I'm usually financially embarrassed in fact. "Mən zəngin adam deyilən, faktik olaraq maliyyə cəhətdən adətən çətinlik çəkirəm".

Cümlədə işlədilmiş *"fat-cat"* ifadəsi kontekstdən asılı olaraq artıq inkarda işlədiləndə slenq kimi işlədilmişdir. Əlbəttə, burada biz məsələyə koqnisiya nöqteyi-nəzərindən yanaşırıq, çünki, insan özünə heç zaman 'pişik' deməz, lakin bu kontekstdə artıq motivləşmə-zənginlik, metaforlaşma isə mənanın köçürülməsi nəticəsində "şəxs özünün zəngin (varlı) olmasını israr" edir.

Başqa bir kontekstdə həmin slenq özlüyündə sifət funksiyasında çıxış edə bilər.

You'll never see me driving any of those fat-cat cars. "Siz mənə heç zaman elə zəngin (bahalı) avtomobil idarə edən görməyəcəksiniz".

Başqa bir birləşmədə *"fat"* mənfi konnotasiyada, sarkastik anlamı ifadə edə bilər.

Fat chance I'll never get a new car. "Olduqca cüzi imkan, heç zaman mən təzə avtomobil almayacağam".

Təbii olaraq bütün hallarda bu və ya digər sözlərin, eləcə də slenqlərin lüğəvi mənalıdır, lakin həmin sözlərin semantikasi onların işlədildiyi kontekstdən və hansı söz və sözbirləşməsindən, cümlədən əvvəl və sonra gəlməsindən asılı olaraq dəyişir. Bizim nümunə gətirdiyimiz sonuncu cümlədə qeyd etdiklərimizi asanlıqla görə bilərik. Belə ki, *"fat"* sözü zəngin, varlı-anlamını versə də *"chance"* sözünün birləşmə yaratmaq qabiliyyətinə əsasən semantika bir qədər dəyişir, çünki lüğəvi mənalılarına görə *"fat chance"* *"zəngin imkanı, varlı imkan"* birləşməsi kimi semantikaya malik olmaz, digər tərəfdən isə cümlənin ikinci tərəfi olan *"I'll never get a new car"* birbaşa *"varlı-zəngin"* anlamlarını mənfi konnotasiya ifadə etməsini tələb edir və son uca vurğuladığımız *"fat-chance"* slenqi tamamilə yeni məzmun ifadə edir və bu da heç mübaligə olmadan koqnisiya ilə bağlıdır, çünki bizim idrakımızda həmin fikrin əksi olmasaydı cümləni qeyd etdiyimiz kimi anlayıb qavramazdıq və informasiyanı başqasına ötürə bilməzdik.

Fat city ifadəsinin arxasında *varlı olmaq* və *rahat olmaq* durur

I could settle down in fat city without any trouble. "Bu rahat şəhərdə mən heç narahatçılıq olmadan məskunlaşa bilərdim".

Cümlənin tərcüməsindən göründüyü kimi artıq *"fat"* sözü *"city"* sözü ilə birləşmə yaradıb kontekstdə işlədilərkən məkan anlamını, eləcə də rahat-komfort məkan anlamını ifadə edir. Əlbəttə, burda da koqnisiya öz işini

görür hardasa, yəni lap dərin qatda “fat” sözünün semantikasında bunu sezmək olar, çünki, lüğəvi mənada *varlı kök zəngin, kalan* olduğundan asanlıqla anlamaq olur ki, hər bir şərait olanda rahat olmaq olar və bu da son udda hər bir şəxsin ilk növbədə maliyyə vəziyyəti ilə bağlıdır.

Slenqlər elə söz qruplarıdır ki, onlar müxtəlif peşə sahibləri, müxtəlif/sosial qruplar tərəfindən yaradılır və gündəlik həyatda işlədilir.

Məsələn, xüsusilə gənclər arasında elə slenqlər vardır ki, onun leksik mənası müsbət konnotasiya ifadə etmir, lakin onu istifadə edən şəxs elə işlədir ki, müsbət konnotasiya ifadə edir.

I had a smashing time on holiday, it was so much fun! “Mən tətillərlərimdə əla (gözəl) vaxt keçirdim, bu çox şənlik idi!”

Bu cümləni “Mən çox dəhşətli vaxt keçirdim” kimi də vermək olar, lakin burada işlədilən dəhşətli heç də lüğəvi anlamdakı *dəhşətli* deyil müsbət mənədadır. İngilis dilində “*smashing*” sözünün birinci lüğəvi mənası “dağıdıcı, sarsıdıcı” olsa da, ikinci mənası “çox gözəl, heyranizdir”. Lakin işlədildiyi kontekstin ikinci hissəsi birinci hissəyə diqtə edir ki, məhz bu situasiyada “*smashing*” “çox gözəl, heyraniz” anlamını ifadə edir. Bü-tövlükdə sözün semantikasının belə asanlıqla dəyişməsi koqnisiyanın gücündən asılıdır.

Bu onunla izah edə bilər ki, insan yaddaşında və düşüncəsində praqmatik olaraq sevincdən də nəşə dağıla bilər, kimsə sarsıla bilər, həmçinin pis hadisədən də bəzi problemlər yarana bilər. Verilmiş cümlə nümunəsinin ikinci hissəsində olan “*it was so much fun*” özündən əvvəl gələn fikri koqnisiyanın hesabına müsbət konnotasiyaya yönəldə bilər və bu hadisələrin əksinin insanın beynində əksi olduğundan asanlıqla onu başa düşür və ötürülən informasiya tam aydınlığı ilə anlaşılır.

Slenqlərin kontekstdən asılı olaraq semantikasının dəyişməsinə koqnisiya ilə əlaqədar hesab etməklə yanaşı, onların hər birinin sözlərlə yanaşı və yaxud birləşə bilmək qabiliyyətinin fərqli olması müşahidə olunur.

M.Maskovski “slenq”i avaraların dili kimi obrazlı şəkildə ədəbi dilin həddlərindən kənarda, lakin cəmiyyətə incə/zərif şəkildə yol açmağa çalışan sözlər kimi dəyərləndirirlər [5, 90].

F.Qrous vurğulayır ki, dil normalarına uyğun gəlməyən danışiq dili “slenq” termini altında başa düşülür. Fikrimizcə “slenq”-in bu formada təyin edilməsi təxminən hər bir danışiq dilində leksik, morfoloji, sintaktik və fonetik səciyyəli sözləri slenq hesab etmək olar, əlbəttə, bu heç də doğru deyildir, çünki bu qəbil sözlər ümumi qəbul edilmiş ədəbi istifadə etmədən fərqlidir [3, 3].

Məhşur ingilis leksikoloq və leksikoqrafların ötən əsrin 30-cu illərində nəşr etdirdiyi “The King’s English” kitabında slenq haqqında vurğulanmışdır ki, danışq/ünsiyyət təcrübəsində slenq yerindədir və münasibdir.

Hər hansı bir yazıçı, obrazın dili ilə danışanda, məcburiyyət qarşısında qalaraq “slenq”li ifadələrdən istifadə etməli olur, ona görə ki, həmin personajın nitqini canlı etmək üçün və yaxud onun xarakter xüsusiyyətini tam və inandırıcı etməkdən ötrü bu yolu seçir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev, Ə.Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları / Ə.Ə.Abdullayev. Bakı, 2006, 226 s.
2. Arnold I.V. The English word. M., 1973, 302 p.
3. Grose F. A classical Dictionary of Vulgar tongue. London, 1796, 244 p.
4. Lakoff, G., Johnson M. Metaphors we live by Chicago @ London, 2001, 276 p.
5. Маковский М.М. Английская диалектология. М., 1980, 189 с.
6. Jespersen O. Mankind, nation and individual from a linguistic point of view. Oslo, 1925, 257 p.
7. Vəliyeva N. Qloballaşan dünyada multikulturalizm şəraitində dilin inkişafı. B., 2017, 479 s.
8. Хомяков В. А. О двух способах образования слои сленга в американском варианте английского языка. В кн.: Вопросы теории и истории языка. Уч. зап. / Вологодск. гос. пед. ин-т, 1964, XXVIII, с.34.

Leyla Seyidzadeh

Summary Slang’s research

The semantic structure of a word includes its lexical, lexical-grammatical, metaphorical, metonymic, and contextual meanings. It is a known fact that each word can be used in a different semantics depending on what it means and in what context it is used by someone. Depending on the intentions of a speaker and a listener, the meanings of the words can be expressed differently in various contexts. Slangs are also known to be the kinds of the words that have certain meanings in specific situations, and they are believed to be used by a certain group of people. Recent researches prove that slangs can carry heavy cognitive-semantic meanings.

Лейла Сейидзаде

Резюме
Исследование сленга

Семантическая структура слова включает в себя лексическую, лексико-грамматическую, метафорическую, метонимическую и контекстуальную значения. Это известный факт, что каждое слово может быть использовано в различной семантике, в зависимости от того, что оно означает и в каком контексте оно кем-то используется. В зависимости от намерений говорящего и слушающего, значения слов могут выражаться по-другому в разных контекстах. Сленги также известны как виды слов, которые имеют определенные значения в конкретных ситуациях, и считается, что сленги используются определенной группой людей. Недавние исследования доказывают, что сленги могут нести важные когнитивно-семантические значения.

Rəyçi: fil.f.d.A.Seyidova